

Η κρίση της Αξίας, του Χρήματος, του Κεφαλαίου (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό Σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα Facebook [Με τον Μαρξ Πέραν του Μαρξ](#) στις 13/07/16.

Περιεχόμενο

Η κρίση της Αξίας, του Χρήματος, του Κεφαλαίου

Οι προκαπιταλιστικές κοινωνίες οι οποίες ήταν έτσι οργανωμένες ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες και τα καπρίτσια των κυρίαρχων στρωμάτων μπορεί να είχαν πολλά μειονεκτήματα αλλά ποτέ μια δυναμική τόσο καταστροφική και αυτοκαταστροφική όπως η καπιταλιστική κοινωνία η οποία διευθύνεται και κυβερνάται από το «αυτόματο υποκείμενο» δηλαδή από το προτσές της ταυτολογικής και αυτοσκοπικής αξιοποίησης και αύξησης της αξίας - του χρήματος - του κεφαλαίου. («Το κεφάλαιο» τόμος πρώτος, σελ. 167 και αλλού). Ένας τρόπος παραγωγής που δεν είναι ταυτολογικός αλλά είναι προσανατολισμένος σε ένα σκοπό που βρίσκεται έξω από τον εαυτό του, δηλαδή την ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων, βρίσκει πάντοτε το όριο του και το σημείο ισορροπίας του.

Μπορεί κανείς να πει με σιγουριά ότι όλες οι ως τώρα κοινωνίες, συμπεριλαμβανομένης και της καπιταλιστικής, ήταν τυφλές. Καμιά δεν εξουσίαζε, δεν κουμάνταρε πραγματικά συνειδητά τις δυνάμεις της, ήταν όλες παγιδευμένες και αιχμάλωτες φετιχιστικών διαμεσολαβήσεων. Ήταν τυφλές, αιχμάλωτες φετιχιστικών διαμεσολαβήσεων.

«γιατί εδώ η εσωτερική συνάρτηση της συνολικής παραγωγής επιβάλλεται στους παράγοντες της παραγωγής σαν τυφλός νόμος και όχι σαν νόμος που τον κατανόησαν με τη συλλογική νόηση τους, οπότε θα τον εξουσίαζαν και θα υπότασσαν έτσι το προτσές της παραγωγής στον κοινό έλεγχο τους» («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 325).

Σε σύγκριση όμως με την καπιταλιστική κοινωνία οι προηγούμενες είχαν μόνο μια αδύνατη δυναμική. Η καπιταλιστική κοινωνία είναι τόσο επικίνδυνη διότι χαρακτηρίζεται και βρίσκεται κάτω από μια ισχυρή δυναμική την οποία δεν μπορεί να ελέγξει επειδή είναι ολοκληρωτικά παραδομένη σε ένα φετιχιστικό μέσο (Medium), το χρήμα. Από τη στιγμή που το χρήμα έγινε σκοπός της παραγωγής η δυναμική της κοινωνίας δεν έχει πλέον όρια, είναι απεριόριστη. Το χρήμα σαν ενσάρκωση της αξίας έχει σαν στόχο τη διαρκή αυτοαξιοποίηση και αυτοαύξηση του. Λέει ο Μαρξ:

«Ως ποιοτικά καθορισμένο ποσό, περιορισμένο ποσό, είναι επίσης περιορισμένος αντιπρόσωπος του γενικού πλούτου... Ως γενική μορφή του πλούτου, ως αξία η οποία ισχύει σαν αξία είναι λοιπόν η σταθερή, επίμονη τάση, ροπή, ορμή να προχωρεί πέραν του ποσοτικού του ορίου: ατελεύτητο προτσές». [Grundrisse", σελ. 196 (σ. 199 Ελληνική Έκδοση)].

Δεν πρόκειται όμως για ένα χαρακτηριστικό που έρχεται απ' έξω αλλά από τη δική του βασική δομή,

από τη δική του εσωτερική λογική. Ο Μαρξ συμπεραίνει, όπως δείχνει και το πιο πάνω απόσπασμα, το απεριόριστο της αξίας (- του χρήματος - του κεφαλαίου) από την έννοια της (κάτι που σημαίνει ότι αυτό το χαρακτηριστικό της θα εξαφανιστεί μόνο μαζί με την ίδια). Η αξία διατηρείται μόνο δια μέσου της διαρκούς αύξησης της, αλλιώς «αυτοκαταρρέει».

«Από τη στιγμή που η εργασία στην άμεση μορφή της [που είναι η μόνη που παράγει αξία] παύει να είναι η κύρια πηγή [υλικού] πλούτου, τότε ο χρόνος εργασίας παύει και πρέπει να πάψει να είναι το μέτρο του και επομένως η ανταλλαχτική αξία πρέπει να πάψει να είναι το μέτρο της αξίας χρήσης [...] Από αυτό το γεγονός καταρρέει η παραγωγή που στηρίζεται στην ανταλλαχτική αξία».
[“Grundrisse”, σελ. 601 (σ. 538 Ελληνική Έκδοση)]

Ο Μαρξ συμπεραίνει το απεριόριστο της αξίας επίσης και από την αντίθεση ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα της αξίας και την υλική της ύπαρξη σε ένα συγκεκριμένο εμπόρευμα. Το χρήμα το οποίο παριστάνει μόνο μια μεγαλύτερη ή μικρότερη ποσότητα του γενικού πλούτου γίνεται μια αντίθεση σε προτσές επειδή σαν η γενική μορφή του πλούτου είναι η ενσάρκωση όλων των αξιών χρήσης και γ' αυτό έχει σ' αυτή τη μορφή την ικανότητα να αγοράζει τα πάντα. Ταυτόχρονα όμως είναι σ' αυτή τη μορφή πάντοτε μια ορισμένη και περιορισμένη ποσότητα χρήμα και γι' αυτό ένας περιορισμένος αντιπρόσωπος του γενικού πλούτου. Αυτή η αντίθεση ανάμεσα στο ποιοτικά απεριόριστο του και τον ποσοτικό περιορισμό του οδηγεί σε ένα ποσοτικά ατελεύτητο προτσές κατά το οποίο το χρήμα προσπαθεί δια μέσου της διαρκούς επέκτασης του να πλησιάζει τον πλούτο γενικά. Αυτό μπορεί να γίνει και γίνεται μόλις το χρήμα πάψει να συνδέεται πλέον με συγκεκριμένες αξίες χρήσης (προϊόντα) που ικανοποιούν συγκεκριμένες ανάγκες και γίνεται ο σκοπός της παραγωγής. Αυτός ο εξαναγκαστικός αυτοσκοπικός χαρακτήρας, αυτή η δυναμική πλευρά του καπιταλισμού και η ικανότητα του να τραβά όλες τις κοινωνίες στην «ιστορία», να «δημιουργεί ένα κόσμο κατ' εικόνα και ομοίωσή του» («Κομμουνιστικό Μανιφέστο) είναι μόνο διαφορετικές πλευρές του ίδιου πράγματος.

Έτσι η κοινωνία που βασίζεται στην παραγωγή εμπορευμάτων (αξίας-χρήματος-κεφαλαίου) είναι υποχρεωτικά απεριόριστη, καταστροφική και αυτοκαταστροφική και αυτό ενυπάρχει στη δική της έννοια όπως υπογραμμίζει ξανά και ξανά ο Μαρξ:

«Το κεφάλαιο όμως αντιπροσωπεύοντας την γενική μορφή του πλούτου - το χρήμα - είναι η απεριόριστη και άμετρη ροπή, ορμή να ξεπεράσει το όριο του. Κάθε εμπόδιο είναι και πρέπει να είναι όριο γι' αυτό. Αλλιώς παύει να είναι κεφάλαιο - το χρήμα που παράγει τον εαυτό του. Μόλις αισθανθεί ότι ένα ορισμένο εμπόδιο δεν είναι πλέον σαν όριο, αλλά θα αισθανόταν άνετα σ' αυτό το εμπόδιο, τότε αυτό το ίδιο θα υποβιβάζόταν από ανταλλαχτική αξία σε αξία χρήσης, από την γενική μορφή του πλούτου σε μια ορισμένη, συγκεκριμένη υλική υπόστασή του». [“Grundrisse”, σελ. 252-253 (σ. 248 Ελληνική Έκδοση)]

Το κεφάλαιο που δεν προσπαθεί να αυξηθεί πέφτει πίσω στην κατάσταση του θησαυρού: μια άψυχη σώρευση χρήματος που παραμένει εκτός κυκλοφορίας.

Επίσης η τελική υπέρβαση του κεφαλαίου είναι, για τον Μαρξ, το επακόλουθο του απεριόριστου εξαιτίας του οποίου το ίδιο το κεφάλαιο γίνεται το μεγαλύτερο εμπόδιο, το «αληθινό όριο» για τον εαυτό του και εργάζεται προς την κατεύθυνση της δικής του υπέρβασης:

«Το αληθινό όριο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι το ίδιο το κεφάλαιο, είναι το γεγονός ότι το κεφάλαιο και η αυτοαξιοποίηση του εμφανίζονται στην αφετηρία και τέρμα σαν κίνητρο και σκοπός της παραγωγής, ότι η παραγωγή είναι μόνο παραγωγή για το κεφάλαιο και όχι αντίστροφα ότι δηλαδή τα μέσα παραγωγής είναι απλά μέσα για μια διαρκώς διευρυνόμενη διαμόρφωση του προτσές της ζωής για την κοινωνία των παραγωγών. Τα όρια μέσα στα οποία μόνο μπορούν να κινηθούν η διατήρηση και η αξιοποίηση της κεφαλαιακής αξίας οι οποίες βασίζονται στην

απαλλοτρίωση και στην πτώχευση της μεγάλης μάζας των παραγωγών, τα όρια αυτά βρίσκονται γι' αυτό διαρκώς σε αντίθεση με τις μεθόδους παραγωγής που είναι υποχρεωμένο να χρησιμοποιήσει το κεφάλαιο για το σκοπό του και που τείνουν προς απεριόριστη αύξηση της παραγωγής, προς την παραγωγή σαν αυτοσκοπό, προς την απεριόριστη ανάπτυξη των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας. Το μέσο - απεριόριστη ανάπτυξη των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας - έρχεται σε διαρκή σύγκρουση με τον περιορισμένο σκοπό της αξιοποίησης του υπάρχοντος κεφαλαίου. Αν λοιπόν ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι ένα μέσο ιστορικής σημασίας για την ανάπτυξη της υλικής παραγωγικής δύναμης και για τη δημιουργία της αντίστοιχης σ' αυτήν παγκόσμιας αγοράς, αποτελεί ταυτόχρονα τη μόνιμη αντίθεση ανάμεσα σ' αυτό το ιστορικό του καθήκον και στις αντίστοιχες του κοινωνικές σχέσεις παραγωγής» («Το κεφάλαιο, τόμος τρίτος, σελ. 316)

Και στα Grundrisse:

«Η καθολικότητα στην οποία [το κεφάλαιο] τείνει ακούραστα βρίσκει όρια στη δική του φύση που σε ένα ορισμένο στάδιο της ανάπτυξης του φανερώνει πως είναι αυτό το ίδιο το μεγαλύτερο εμπόδιο στην τάση αυτή και το οδηγεί επομένως στην αυτοκαταστροφή [...] Από την άλλη ο Ricardo και το σύνολο της σχολής του δεν κατανόησε ποτέ τις πραγματικές σύγχρονες κρίσεις με τις οποίες ξεφορτώνεται αυτή η αντίθεση του κεφαλαίου με μεγάλες θύελλες οι οποίες απειλούν όλο και περισσότερο το ίδιο σαν βάση της κοινωνίας και της ίδιας της παραγωγής» [σελ. 323-324 (σ. 308-309 Ελληνική Έκδοση)]

Η θεωρία για τις κρίσεις είναι ένα από τα σημαντικότερα και πιο πρωτότυπα μέρη του μαρξικού έργου και ο ίδιος κατάκρινε την αστική πολιτική οικονομία ότι γίνεται «αγοραία» κατά την ενασχόληση της με τις κρίσεις (ίδε προηγούμενο απόσπασμα όπως επίσης και στις «Θεωρίες για την υπεραξία», τόμος δεύτερος, σελ. 581-591). Είναι αλήθεια ότι η δική του θεωρία για τις κρίσεις είναι αποσπασματική όμως το σύνολο της ανάλυσης του καπιταλισμού είναι στην ουσία μια «θεωρία για τις κρίσεις» κάτι με το οποίο ήθελε να ολοκληρώσει την κριτική του της πολιτικής οικονομίας (όπως δείχνουν τα προσχέδια για το περιεχόμενα του «Κεφαλαίου»). Ασχολήθηκε κυρίως στον τρίτο τόμο του «Κεφαλαίου» λεπτομερώς και αναλυτικά με τις κυκλικές κρίσεις σαν τον «κανονικό» τρόπο λειτουργίας του καπιταλισμού όπου αποδεικνύει ότι η άνθιση δεν είναι ποτέ σταθερή. Έχει όμως αναπτύξει επίσης τη θεωρία της «τελικής κρίσης» την οποία θεωρούσε αναπόφευκτη εξαιτίας του αξεπέραστου εσωτερικού ορίου του καπιταλισμού. Αυτό το έκανε κυρίως στα Grundrisse και μέχρι το τέλος της ζωής του επέμεινε σ' αυτό, ότι δηλαδή η δυναμική του καπιταλισμού τον σπρώχνει στην αυτοκατάρρευση (π.χ. στα προσχέδια για το γράμμα του στην Vera Sasulitsch το 1881).

Η κρισιακή φύση του καπιταλισμού ενυπάρχει ήδη στη δομή του εμπορεύματος, κατ' αρχήν με το χωρισμό της παραγωγής και της κατανάλωσης (Το εμπόρευμα διαχωρίζει την κατανάλωση από την παραγωγή. Ενότητα της κατανάλωσης και της παραγωγής δεν σημαίνει ότι κάθε άτομο ή κάθε μονάδα παραγωγής θα κατανάλωνε αυτό που παράγει το ίδιο. Αυτή η ενότητα μάλλον σημαίνει ότι η παραγωγή προσανατολίζεται σε ανάγκες που είναι εκ των προτέρων γνωστές, όπως ήταν π.χ. η περίπτωση στις μεσαιωνικές συντεχνίες οι οποίες ρύθμιζαν την ποσότητα και την ποιότητα της παραγωγής. Αυτή η ενότητα δεν είναι πλέον δοσμένη όταν η παραγωγή γίνεται για ανώνυμες αγορές, όπου εκεί είναι μόνο το «αόρατο χέρι» (Adam Smith) που αποφασίζει αν ο παραγωγός θα βρει τον καταναλωτή του. (Μια υπέρβαση της λογικής των εμπορευμάτων πρέπει να εμπεριέχει την επανασύσταση αυτής της ενότητας στη μορφή των συνειδητών κοινών αποφάσεων για την χρησιμοποίηση των πόρων).

Ήδη το 1858 ο Μαρξ έγραφε στον Έγκελς:

«Λάβε ακόμη υπόψη ότι ο χωρισμός του εμπορεύματος-χρήματος (E-X) και του χρήματος -

εμπορεύματος» (X-E) είναι η πιο αφηρημένη και πιο επιφανειακή μορφή με την οποία εκφράζεται η δυνατότητα των κρίσεων». (Άπαντα «Μαρξ-Έγκελς» Γερμ., τόμος 29. σελ. 316)

Στα Grundrisse τα λέει λεπτομερέστερα:

«Το απλό γεγονός ότι το εμπόρευμα υπάρχει διπλά, μια φορά σαν ορισμένο προϊόν το οποίο περιέχει (σε λανθάνουσα μορφή) στην φυσική μορφή ύπαρξής του την ανταλλαχτική του αξία και μετά σαν φανερή, υλοποιημένη ανταλλαχτική αξία (χρήμα) η οποία πάλιν έχει αποβάλει κάθε σχέση με τη φυσική μορφή ύπαρξης του προϊόντος, αυτή η διπλή διαφορετική ύπαρξη πρέπει να προχωρήσει και να αναπτυχθεί σε διαφορά, η διαφορά σε αντίφαση και αντίθεση. Η ίδια αντίθεση ανάμεσα στην ιδιαίτερη φύση του εμπορεύματος ως προϊόν και της γενικής του φύσης ως ανταλλαχτική αξία, η οποία παράγει την αναγκαιότητα να υπάρχει διπλά, μια φορά σαν αυτό το συγκεκριμένο εμπόρευμα και την άλλη φορά σαν χρήμα, η αντίθεση ανάμεσα στις ιδιαίτερες του φυσικές ιδιότητες και των γενικών κοινωνικών ιδιοτήτων του, εμπεριέχει εκ των προτέρων την δυνατότητα αυτές οι δύο χωρισμένες μορφές ύπαρξης των εμπορευμάτων να μην είναι μετατρέψιμες η μια προς την άλλη. Η ανταλλαξιμότητα του εμπορεύματος υπάρχει μόνο σαν πράγμα, στο χρήμα δίπλα του, σαν κάτι διαφορετικό από αυτό, όχι πλέον άμεσα ταυτόσημο» [Grundrisse, σελ. 128 (σ. 101-102 Ελληνική Έκδοση)].

Κάθε νέα βαθμίδα ανάπτυξης φέρνει στο προσκήνιο εκ νέου το δυναμικό της κρισιακής φύσης του καπιταλισμού:

«Παραμένει λοιπόν ότι η αφηρημένη μορφή της κρίσης (και επομένως η τυπική δυνατότητα της κρίσης) είναι η ίδια η μεταμόρφωση του εμπορεύματος στην οποία περιέχεται μόνο σαν αναπτυγμένη κίνηση της αντίθεσης ανάμεσα στην ανταλλαχτική αξία και στην αξία χρήσης και παραπέρα ανάμεσα στο χρήμα και στο εμπόρευμα, αντίθεση που περιλαμβάνεται στην ενότητα του εμπορεύματος. Με τι τρόπο όμως αυτή η δυνατότητα της κρίσης μετατρέπεται σε κρίση, δεν περιλαμβάνεται σ' αυτή την ίδια τη μορφή. Περιλαμβάνεται μόνο στο ότι υπάρχει εδώ η μορφή για μια κρίση. Και αυτό είναι το σπουδαιότερο όταν εξετάζει κανείς την αστική οικονομία. Οι κρίσεις της παγκόσμιας αγοράς πρέπει να κατανοηθούν σαν πραγματική συνένωση και βίαιη εξομάλυνση όλων των αντιθέσεων της αστικής οικονομίας. Γι' αυτό τα ξεχωριστά στοιχεία που συνενώνονται έτσι στις κρίσεις αυτές, πρέπει να προβάλλονται και να αναπτύσσονται στην κάθε σφαίρα της αστικής οικονομίας και όσο περισσότερο διεισδύουμε σ' αυτήν, πρέπει από τη μια μεριά να αναπτύσσονται νέοι καθορισμοί αυτής της αντίθεσης και από την άλλη μεριά να αποδείχεται ότι οι πιο αφηρημένες μορφές της επαναλαμβάνονται και περιέχονται στις πιο συγκεκριμένες μορφές της. Μπορεί λοιπόν να πει κανείς ότι η κρίση στην πρώτη της μορφή είναι η μεταμόρφωση του ίδιου του εμπορεύματος, ο χωρισμός της αγοράς από την πώληση» («Θεωρίες για την υπεραξία», τόμος δεύτερος, σελ. 594).

Αυτό το μεγάλο απόσπασμα αποδεικνύει ότι μπορεί κανείς να μιλά για μια ενότητα της θεωρίας της αξίας και της θεωρίας για τις κρίσεις του Μαρξ. Η κρίση δεν είναι μια παροδική διακοπή η οποία διαταράσσει την «κανονική» λειτουργία του καπιταλισμού αλλά συνιστά την αλήθεια του. Αυτό σημαίνει ότι η κρισιακή φύση του καπιταλισμού δεν ενυπάρχει μόνο στην «έννοια» του, στην «στοιχειώδη μορφή» του αλλά συνεχίζει να διαπερνά όλη την πορεία του κάτω από αδιάκοπες διαταράξεις και τελικά εκβάλλει αναγκαστικά στην κατάρρευση του εξαιτίας της δικής του εσωτερικής λογικής. Στην πραγματικότητα όλες οι κρίσεις οφείλονται στο γεγονός ότι δεν υπάρχει καμιά κοινότητα (κοινό) που να διαμεσολαβείται συγκεκριμένα, καμιά κοινωνική ενότητα. Αυτή δημιουργείται ξανά και ξανά βίαια:

«Η δε κρίση δεν είναι παρά η βίαιη επιβολή της ενότητας φάσεων του προτσές παραγωγής που έχουν αυτοτελεποιηθεί η μια από την άλλη» («Θεωρίες για την υπεραξία», τόμος δεύτερος, σελ. 593).

Στις σελίδες των Grundrisse που αναφέρονται στο προβλεπόμενο τέλος της αξιοδημιουργού εργασίας (της «παραγωγικής εργασίας»), ο Μαρξ θεωρεί ότι η μελλοντική κατάρρευση του εμπορεύματοπαραγωγού συστήματος προκαλείται ακριβώς από το ξετύλιγμα και την ανάπτυξη της λογικής της αξίας. Προβλέπει ότι η ζωντανή εργασία θα γίνει περιττή και θα καταργηθεί σαν βάση του κοινωνικού πλούτου (όπως αναφέραμε πιο πάνω). Εδώ παραθέτουμε ολόκληρο το απόσπασμα:

«Ο εργάτης βρίσκεται δίπλα στο προτσές παραγωγής αντί να είναι ο κυριότερος συντελεστής του. Σ' αυτή την ανατροπή εκείνο που εμφανίζεται σαν το μεγάλο υπόβαθρο της παραγωγής και του πλούτου δεν είναι ούτε η άμεση εργασία που πραγματοποιήθηκε από τον εργάτη, ούτε ο χρόνος που εργάζεται, αλλά η ιδιοποίηση από τον άνθρωπο της γενικής παραγωγικής του δύναμης, την κατανόηση από αυτόν της φύσης και της ικανότητας του να την κυριαρχεί αφού συγκροτηθεί σε κοινωνικό σώμα..... Η κλοπή του χρόνου εργασίας του άλλου που πάνω σ' αυτήν στηρίζεται ο σημερινός πλούτος φαίνεται σαν μια άθλια βάση σε σχέση με τη νέα βάση που δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε από την ίδια τη μεγάλη βιομηχανία. Από τη στιγμή που η εργασία στην άμεση μορφή της παύει και πρέπει να πάψει να είναι το μέτρο του και επομένως η ανταλλαχτική αξία πρέπει να πάψει να είναι το μέτρο της αξίας χρήσης. Η εργασία των μεγάλων μαζών έπαψε να είναι ο όρος ανάπτυξης του γενικού πλούτου, όπως η μη-εργασία μερικών έπαψε να είναι ο όρος ανάπτυξης των γενικών δυνάμεων του ανθρωπίνου μυαλού. Από αυτό το γεγονός καταρρέει η παραγωγή που βασίζεται στην ανταλλαχτική αξία...» [Grundrisse, σελ. 601 (σ. 538 Ελληνική Έκδοση)]

Οι παραδοσιακοί μαρξιστές πολύ λίγο ενδιαφέρθηκαν πραγματικά για την μαρξική θεωρία για τις κρίσεις. Και όταν ασχολούνται με αυτό το ζήτημα τότε μόνο πάνω στο καθαρά ποσοτικό επίπεδο και αντικρύζοντας τα επί μέρους στοιχεία της κρίσης ανεξάρτητα, αυτονομημένα. Γι αυτούς το πραγματικό πρόβλημα του καπιταλισμού είναι η «τάση πτώσης του ποσοστού του κέρδους»· δεν αντιλαμβάνονται ότι η κατάρρευση του καπιταλισμού οφείλεται ακριβώς στην μετατροπή των προϊόντων σε εμπορεύματα.

Ο Μαρξ προσέδωσε πράγματι μεγάλη σημασία στο «νόμο της τάσης πτώσης του ποσοστού του κέρδους». («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 267-337). Αυτός ο νόμος είναι επακόλουθο της αυτοαντίθεσης του κεφαλαίου δηλαδή του καπιταλισμού. Ο Μαρξ διατυπώνει με συνοπτικό τρόπο αυτή την αυτοαντίθεση του κεφαλαίου ως εξής:

«Το κεφάλαιο είναι αυτό καθεαυτό μια αντίθεση σε προτσές (prozessierende Widerspruch): από το ένα μέρος ωθεί τη μείωση του χρόνου εργασίας σε ένα μίνιμουμ και από το άλλο μέρος θέτει το χρόνο εργασίας σαν τη μοναδική πηγή και το μοναδικό μέτρο του πλούτου» [Grundrisse, σελ. 601-602 (σ. 539 Ελληνική Έκδοση)]

Με άλλα λόγια: το κεφάλαιο πρέπει να απομυζεί μόνιμα ζωντανή εργασία επειδή αυτή είναι η μοναδική πηγή της υπεραξίας. Ταυτόχρονα, ο ανταγωνισμός αναγκάζει – επί ποινή αφανισμού – τον κάτοχο του κεφαλαίου να αντικαθιστά την ζωντανή εργασία με το σταθερό κεφάλαιο δηλαδή με την τεχνολογία και έτσι αυξάνει την παραγωγικότητα κάθε απασχολούμενης εργατικής δύναμης. Στην πορεία το επενδυμένο κεφάλαιο αποτελείται σε ένα όλο και μεγαλύτερο ποσοστό από σταθερό κεφάλαιο και σε ένα όλο και μικρότερο από μεταβλητό δηλαδή από το κεφάλαιο που προορίζεται για τους μισθούς των εργατών. Ο Μαρξ ονομάζει αυτό το φαινόμενο «υψηλή οργανική σύνθεση του κεφαλαίου» («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 184, 206 και αλλού). Όμως η μείωση της χρησιμοποιούμενης εργατικής δύναμης η οποία είναι ο μοναδικός δημιουργός της αξίας και με αυτό της υπεραξίας και άρα του κέρδους, οδηγεί στη μείωση του κέρδους ανά εμπόρευμα, ακόμη και όταν αυξάνεται ο βαθμός εκμετάλλευσης. Ο ίδιος ο Μαρξ παράθεσε στο υποκεφάλαιο «Αιτίες που αντεπιδρούν» (σελ. 293-304) μια σειρά από παράγοντες οι οποίοι επιβραδύνουν αυτή την τάση πτώσης. Υπογραμμίζει όμως το γεγονός ότι η πτώση του ποσοστού του κέρδους στην πορεία επιταχύνεται όλο και περισσότερο επειδή η κύρια αιτία της είναι η αντικατάσταση της εργατικής

δύναμης από τις μηχανές.

Δεν είναι εντελώς καθαρό αν ο Μαρξ θεωρούσε ότι αυτό το φαινόμενο είναι το απόλυτο εσωτερικό όριο το οποίο επιτρέπει να προβλέψουμε με σιγουριά ότι ο καπιταλισμός κάποια μέρα δεν θα «λειτουργούσε» πλέον. Στην πραγματικότητα δεν έθεσε στον εαυτό του αυτό το ερώτημα επειδή ο ίδιος περίμενε – όπως αργότερα όλοι οι μαρξιστές – ότι ο καπιταλισμός θα εξαφανιζόταν πολύ πιο πριν φθάσει στο εσωτερικό του όριο και θα κατάρρευε από μόνος του, για ένα άλλο λόγο: το ίδιο το κεφάλαιο δημιουργεί το προλεταριάτο, τον εχθρό του, τον «νεκροθάφτη» του. Κάθε κυκλική κρίση θα ενίσχυε την ταξική συνείδηση του προλεταριάτου και θα μείωνε την υπομονή του. Η κρίση είναι λοιπόν μόνο μια όξυνση της ταξικής πάλης και ταυτόχρονα το αποτέλεσμα της. Αυτή είναι η θέση των μαρξιστών κάθε χρωματισμού. Χωρίς δεύτερη σκέψη παρακάμπτουν – ή αγνοούν – το ζήτημα του εσωτερικού λογικού ορίου του καπιταλισμού. Απορρίπτουν την αντίληψη ότι ο καπιταλισμός μπορεί να τελειώσει με μια απόλυτη κρίση, και τούτο διότι μια τέτοια κρίση θα ήταν μια κρίση των μορφών του – εμπόρευμα, χρήμα, κράτος – τις οποίες θέλουν να κατακτήσουν με σκοπό να τις διευθύνουν «δημοκρατικά» ή «προς όφελος του προλεταριάτου». Παραβλέπουν ή και απορρίπτουν την θεωρία της αυτοκατάρρευσης που βασίζεται στη μαρξική κριτική της αξίας και για τον εξής λόγο: επειδή αυτή εμπεριέχει ταυτόχρονα το τέλος της εργασίας και άρα του ίδιου του προλεταριάτου. Η ελπίδα ότι ο καπιταλισμός θα εξαφανισθεί κάποια μέρα διότι θα τον καταργήσει ένα όλο και αυξανόμενο σε αριθμό, όλο και πιο άθλιο, όλο και πιο συγκεντρωμένο, όλο και πιο οργανωμένο και όλο και πιο συνειδητοποιημένο προλεταριάτο, οδηγήθηκε στο τέλος της από τον ίδιο τον καπιταλισμό.

Σ' αυτή την κατάσταση είναι το άλλο μέρος της μαρξικής θεωρίας για τις κρίσεις που γίνεται επίκαιρο, δηλαδή η απόδειξη ότι η εσωτερική δυναμική του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής οδηγεί σε ένα απόλυτο όριο. Ο Μαρξ λάθεψε μόνο σε τούτο: θεώρησε τις κρίσεις της εποχής του, οι οποίες ήταν ακόμη κρίσεις της ανάπτυξης και επιβολής του καπιταλισμού και όχι ιδιαίτερα ισχυρές, σαν τελικές κρίσεις. Όταν λέει ότι:

«Όλες οι αντιθέσεις της αστικής παραγωγής ξεσπούν συλλογικά στις γενικές κρίσεις της παγκόσμιας αγοράς, στις ιδιαίτερες κρίσεις (ιδιαίτερες ως προς το περιεχόμενο και την έκτασή τους) ξεσπούν μόνο σκόρπιες, μεμονωμένες, μονόπλευρες». (Θεωρίες..., τόμος δεύτερος, σελ. 622-623),

τότε όλες οι κρίσεις της εποχής του ανήκουν στην δεύτερη κατηγορία, ήταν κρίσεις της ανάπτυξης και επιβολής του καπιταλισμού. Χρειάστηκε ακόμη μια εκατονταετία για να φθάσει το σημείο όπου, η αυτοαντίθεση του καπιταλισμού αρχίζει να κάνει αδύνατη τη λειτουργία του και καταστρέφει τον μηχανισμό του. Από τούδε και στο εξής ωρίμασε μια κρίση η οποία βρίσκεται πολύ πιο βαθιά απ' ότι οι προηγούμενες που παράγονταν από στιγμιαίες ποσοτικές δυσαναλογίες. Η αυξημένη παραγωγικότητα της εργασίας – η οποία ως τέτοια θα μπορούσε να είναι φυσικά μια ευλογία για το σύνολο της ανθρωπότητας – προκαλεί τελικά την κατάρρευση της «κοινωνίας που βασίζεται στην αξία».

Είπαμε ότι η πτώση του ποσοστού του κέρδους συνόδευε όλη την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Όμως για μακρό χρονικό διάστημα ισοσταθμίζετο και μάλιστα υπερ-ισοσταθμίζετο από την αύξηση της μάζας του κέρδους. Αυτό επιτυγχάνετο με την γρηγορότερη επέκταση της παραγωγής εμπορευμάτων σε σχέση με τη μείωση του ποσοστού του κέρδους ανά εμπόρευμα. Ο Μαρξ πρόβλεψε στις αναλύσεις του αυτή την δυνατότητα· πράγματι ο καπιταλισμός πέρασε σ' αυτή την «φυγή προς τα μπρος» δια μέσου της διαρκώς διευρυνόμενης επέκτασης του για πέραν της μίας εκατονταετίας. Ήταν όμως σαφές ότι αυτή η ανάπτυξη θα έφθανε κάποια μέρα το σημείο στο οποίο η μάζα του κέρδους του παγκόσμιου κεφαλαίου (του «κεφαλαίου γενικά») θα άρχιζε να μειώνεται μέχρι που να φθάσει σε ένα απόλυτο όριο.

[Πολλοί παραδοσιακοί μαρξιστές (οι αστοί οικονομολόγοι έτσι κι' αλλιώς) απορρίπτουν με ζέση την

παγκόσμια μείωση της αξίας. Για να στηρίξουν αυτή τη θέση τους απορρίπτουν το γεγονός ότι η αξία δημιουργείται στην παραγωγή. Σύμφωνα με τη μαρξική κριτική της αξίας, στην καπιταλιστική κοινωνία, το απλό προϊόν είναι εξαρχής ένα εμπόρευμα και δεν γίνεται εμπόρευμα μόνο όταν εισέλθει στην ανταλλαγή, στην κυκλοφορία. Αυτό το πρόβλημα δεν μπορεί κανείς να το ερευνήσει χωρίς να λάβει υπόψη την βασική διαφορά ανάμεσα στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες και της καπιταλιστικής. Στις πρώτες το προϊόν παίρνει τη μορφή του εμπορεύματος πράγματι μόνο στην κυκλοφορία (ή μπορεί να την πάρει). Αντίθετα στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής το προϊόν παράγεται ήδη σαν εμπόρευμα και γι' αυτό έχει από την αρχή ένα ορισμένο αξιακό μέγεθος. Ωστόσο αυτό το αξιακό μέγεθος χρειάζεται την ανταλλαγή για να εμφανιστεί, για να «υλοποιηθεί». Όταν η αξία γεννιέται στην παραγωγή είναι το αποτέλεσμα της αφηρημένης εργασίας («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 60), η οποία είναι σύμφωνα με τη φύση της ποσοστικά περιορισμένη και μειώνεται πράγματι ένεκα της αύξησης του σταθερού κεφαλαίου δηλαδή της παραγωγικότητας της εργασίας. Αντίθετα αν η αξία γεννιόταν στη σφαίρα της κυκλοφορίας θα ήταν το αποτέλεσμα εμπορικών αγοραπωλησιών και η ποσότητά της θα εξαρτιόταν μόνο από την επιτυχία αυτών των συναλλαγών. Τότε η αξία δεν θα είχε καμιά τάση να μειώνεται. Αυτός είναι ο λόγος γιατί οι παραδοσιακοί μαρξιστές, οι οποίοι απορρίπτουν την τελική κρίση του καπιταλιστικού συστήματος, επιμένουν στη θέση τους να μεταθέτουν την προέλευση της αξίας στη πράξη της ανταλλαγής].

Η μακρόχρονη μείωση της μάζας του κέρδους είναι λοιπόν το επακόλουθο της μείωσης της αξιοδημιουργού εργασίας (της «παραγωγικής εργασίας») που χρησιμοποιείται από το κεφάλαιο. Και τούτο επειδή το κεφάλαιο δεν αρκείται απλά να απομυζεί εργασία: αυτό πρέπει να το κάνει σε ένα επαρκές επίπεδο κερδοφορίας και αυτό το επίπεδο καθορίζεται σε κάθε στιγμή από τον ανταγωνισμό και από το μέγεθος του σταθερού κεφαλαίου (δηλαδή την παραγωγικότητα της εργασίας) που και αυτό είναι επακόλουθο της δράσης του ανταγωνισμού. Αυτός είναι ο λόγος που σήμερα η χρησιμοποίηση της εργατικής δύναμης χρειάζεται τεράστιες επενδύσεις, πράγμα που εκφράζεται στο πλατιά γνωστό γεγονός ότι μια «θέση εργασίας» «κοστίζει» όλο και περισσότερο. Αυτό σημαίνει ότι μια κοινωνία στην οποία η παραγωγική εργασία είναι η ουσία της και ο μοναδικός κινητήρας της έχει την τάση να κάνει αυτή την παραγωγική εργασία περιττή και άρα να κάνει σχεδόν αδύνατη την παραγωγή υπεραξίας.

Κατά παράδοξο τρόπο ο καπιταλισμός φθάνει στο όριο του εξαιτίας της μεγαλύτερης του επιτυχίας δηλαδή της τεράστιας ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων: το ατομικό ξόδεμα εργατικής δύναμης αποτελεί όλο και λιγότερο τον κύριο παράγοντα της παραγωγής. Η εφαρμογή της επιστήμης όπως και των γνώσεων και ικανοτήτων που διαθέτει η κοινωνία γενικά, γίνονται άμεσα η σημαντικότερη παραγωγική δύναμη, ο «ακρογωνιαίος λίθος της παραγωγής και του πλούτου» [Grundrisse σελ. 601 (σ. 538 Ελληνική Έκδοση)] Το ξόδεμα του άμεσου χρόνου εργασίας για κάθε ξεχωριστό προϊόν γίνεται ένα μικρό υπόλειμμα απέναντι στη γενική παραγωγική δύναμη και γι' αυτό δε προσφέρεται καθόλου σαν τρόπος για την παράσταση του κοινωνικού πλούτου: ούτε μπορεί πλέον να είναι μέτρο για τη συμμετοχή και την επίδοση των ατόμων σ' αυτό τον πλούτο.

Η επιστήμη σαν παραγωγική δύναμη κατάργησε την ταύτιση της «αφηρημένης εργασίας» με το «*προτσές ανταλλαγής της ύλης ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση*» («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 190), επειδή εισήγαγε ένα προτσές παραγωγής στο οποίο ο «παραγωγός» στέκεται «δίπλα» από το μέσο παραγωγής και περιορίζεται στο να ελέγχει και να διευθύνει. Αυτές οι νέες μορφές παραγωγής είναι το έργο του συνόλου της κοινωνίας: μόλις εφευρεθεί κάτι νέο (π.χ. ένα νέο software), η «αξία» του δεν εμφανίζεται πλέον ξανά στα προϊόντα ή εμφανίζεται μόνο σε ομοιοπαθητικές δόσεις. Είναι αδύνατο να καθορισθεί η εργασία που ξοδεύτηκε από κάθε ατομικό παραγωγό. Σ' αυτή την κατάσταση η «ανταλλαγή» εργασιακών μονάδων χρόνου χάνει το νόημα της όπως πρόβλεψε ο Μαρξ, στην «Κριτική του προγράμματος της Γκότα», για τον κομμουνισμό. Και τούτο διότι η ανταλλαγή είναι αναγκαία μόνο εκεί όπου οι παραγωγοί είναι χωρισμένοι και

απομονωμένοι ο ένας από τον άλλο (ένεκα του ασύνειδου καταμερισμού της εργασίας) και εκείνα που κοινωνικοποιούνται είναι μόνο τα προϊόντα – εμπορεύματα. Σήμερα όμως ο χωρισμός των παραγωγών δεν έχει πλέον καμιά υλική ή τεχνική βάση και αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στην αφηρημένη μορφή αξία, η οποία όμως ένεκα τούτου χάνει οριστικά τον ιστορικό της ρόλο.

Το γενικό συμπέρασμα που βγαίνει από τα πιο πάνω είναι τούτο: ο πραγματικός τρόπος λειτουργίας της παραγωγής καταστρέφει όλο και περισσότερο τη λογική της αξίας. Είναι ακριβώς αυτό που πρόβλεψε ο Μαρξ στα *Grundrisse* σαν το οριστικό τέλος του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, της κοινωνίας των εμπορευμάτων, της «κοινωνίας που βασίζεται στην αξία». [Συμβουλευόμαστε τον αναγνώστη να μελετήσει με προσοχή ολόκληρο το υποκεφάλαιο που υπάρχει στα *Grundrisse* και φέρει τον τίτλο «Πάγιο κεφάλαιο και ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Μηχανές κλπ», σελ. 590-610 (σ. 529-547 Ελληνική Έκδοση)].

Δυστυχώς δεν ζούμε σήμερα μια ειρηνική και σταδιακή υπέρβαση της μορφής αξία η οποία θα τελείτο πάνω στο πολιτικό επίπεδο όπως θα πίστευαν οι παραδοσιακοί μαρξιστές. Η μορφή αξία συνεχίζει να υπάρχει όχι διότι έτσι αποφάσισαν οι κυρίαρχες τάξεις αλλά διότι δεν αναγνωρίζεται και δεν κατανοείται από τα υποκείμενα, από την αστική μορφή υποκειμένων ότι πρόκειται για μια φетиχιστική μορφή. Γι αυτό το σκοπό χρειάζεται μια «τεράστια συνειδητοποίηση», όπως λέει ο Μαρξ, τονίζοντας ταυτόχρονα ότι αυτή η ίδια είναι «απόρροια του τρόπου παραγωγής που στηρίζεται στο κεφάλαιο». [*Grundrisse*, σελ. 375 (σ. 351 Ελληνική Έκδοση)].

Η κρισιική φύση του καπιταλισμού που ενυπάρχει ήδη στη δομή του εμπορεύματος δεν εκδηλώνεται μόνο στο χωρισμό της παραγωγής και της κατανάλωσης –που ήδη αναφέραμε – αλλά επίσης στο χωρισμό του περιεχομένου και της μορφής (που προκαλείται από την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στην υλική ύπαρξη της αξίας σε ένα συγκεκριμένο εμπόρευμα και του κοινωνικού χαρακτήρα της). Έτσι η μορφή αξία, παρ' όλο που ξεπεράστηκε «αντικειμενικά» δεν βρίσκεται στη διαδικασία της εξαφάνισης της αλλά περιπέφτει όλο και περισσότερο σε μια σύγκρουση με το υλικό περιεχόμενο που η ίδια δημιούργησε. Η αντίθεση ανάμεσα στο περιεχόμενο και στη μορφή αξία οδηγεί στη καταστροφή του πρώτου. Αυτή η κατάσταση πραγμάτων γίνεται ιδιαίτερα ορατή στην οικολογική κρίση και παριστάνεται σαν «παραγωγή για την παραγωγή», σαν «εξαναγκασμός για ανάπτυξη» σαν αυτοσκοπική παραγωγή αχρείαστων και άχρηστων προϊόντων· αυτό σημαίνει ότι η οικολογική κρίση είναι το αποτέλεσμα της αυτοσκοπικής μετατροπής της «αφηρημένης εργασίας» σε χρήμα. (Υπενθυμίζουμε: η «αφηρημένη εργασία» είναι ένα ταυτολογικό και αυτοσκοπικό προτσές επανασύνδεσης της κοινωνικής εργασίας στον ίδιο τον εαυτό της ή παραγωγής νεκρής εργασίας (χρήμα) από τη ζωντανή εργασία). Η παραγωγή σαν αυτοσκοπός δεν σημαίνει την όσο το δυνατό μεγαλύτερη παραγωγή προϊόντων ωσάν να πρόκειται για ένα είδος απληστίας για κάτι το υλικό, για κάτι το συγκεκριμένο, όπως φαίνεται συχνά στην επιχειρηματολογία των οικολόγων. Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με μια ασυγκράτητη ροπή, ορμή να κατακλυστεί ο κόσμος με υλικό πλούτο ή να μεταπλαστεί η φύση. Η χαρακτηριστική εκμετάλλευση και καταστροφή των βάσεων της φύσης δεν είναι απλά το επακόλουθο της αναγκαιότητας να τραφεί ένας τεράστιος πληθυσμός της γης, όπως θέλουν να υποβάλλουν στους ανθρώπους οι νεο-μαλθουσιανοί, ούτε οι «υπερβολικές» απαιτήσεις του. Είναι μάλλον το αποτέλεσμα της ταυτολογικής λογικής της κοινωνίας των εμπορευμάτων. Εξήμισυ δισεκατομμύρια άνθρωποι μπορούν μάλιστα να ζουν πολύ καλύτερα απ' ό,τι σήμερα και εντούτοις να παράγουν πολύ λιγότερα και να εργάζονται πολύ λιγότερο απ' ό,τι σήμερα.

Η παραγωγή αξίας και υπεραξίας, ο μοναδικός σκοπός της οικονομίας των εμπορευμάτων, μπορεί να φέρει μαζί της επίσης μια μείωση της παραγωγής αξιών χρήσης (προϊόντων), ακόμη και των πιο σημαντικών και αναγκαίων. Αυτό γίνεται ολοφάνερο στην όλο και πιο συχνή καταστροφή της βιομηχανίας ολόκληρων χωρών, όπου η παραγωγή περιορίζεται σε λίγους τομείς, τα προϊόντα των οποίων προορίζονται για την εξαγωγή, ακόμη κι αν πρόκειται μόνο για μπανάνες. Το ίδιο ισχύει και για το φαινόμενο της διαρκώς διευρυνόμενης παραγωγής βιομάζας για την παραγωγή καυσίμων σε βάρος της παραγωγής τροφίμων. Η «παραγωγή για την παραγωγή» σημαίνει αποκλειστικά και μόνο

την όσο το δυνατό μεγαλύτερη συσσώρευση νεκρής εργασίας.

Η άνοδος της παραγωγικότητας δηλαδή η αύξηση της παραγωγής αξιών χρήσης δεν αλλάζει κατ' ουδένα λόγο την παραγμένη αξία ανά μονάδα χρόνου. Μια ώρα χρόνου εργασίας είναι πάντα μια ώρα χρόνου εργασίας, και αν κατά την διάρκεια της παράγονται εξήντα τραπέζια αντί ένα, αυτό σημαίνει ότι κάθε τραπέζι περιέχει μόνο το ένα εξηκοστό μιας ώρας: η αξία του είναι μόνο ένα λεπτό. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων που προκαλείται από τον ανταγωνισμό δεν αυξάνει κατ' ουδένα λόγο την αξία ανά μονάδα χρόνου. Για να παραχθεί η ίδια ποσότητα (μάζα) αξίας είναι αναγκαία μια διαρκώς διευρυνόμενη παραγωγή αξιών χρήσης και άρα μια αυξανόμενη κατανάλωση φυσικών πόρων. Αν ο κάτοχος κεφαλαίου δεν θέλει να εξολοθρευτεί από τον ανταγωνισμό πρέπει να παράξει εξήντα τραπέζια σε μια ώρα και να ελπίζει ότι θα βρει μια πραγματική ζήτηση. Η πτώση του ποσοστού του κέρδους κάνει υποχρεωτική τη συνεχή αύξηση της παραγωγής εμπορευμάτων με σκοπό να συγκρατηθεί η πτώση της μάζας του κέρδους η οποία εξαρτάται πρωτογενώς από την μάζα της αξίας. Ακριβώς επειδή η άνοδος της παραγωγικότητας αυξάνει μόνο έμμεσα την υπεραξία – διαμέσου της αύξησης της μάζας του κέρδους – πρέπει η παραγωγικότητα να αυξάνεται μόνιμα. Έτσι για την διατήρηση της μορφής αξίας πρέπει στην πορεία να χρησιμοποιηθεί υποχρεωτικά ολόκληρος ο συγκεκριμένος υλικός κόσμος του πλανήτη.

Στην κοινωνία των εμπορευμάτων η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας μετατρέπεται σε δυστυχία και συμφορά επειδή αυτή είναι η πραγματική αιτία της κοινωνικής και οικολογικής κρίσης που σήμερα αποτελούν μαζί ένα κρισιακό όλο. Πρόκειται λοιπόν για την εκδήλωση και εξωτερίκευση της αντίθεσης ανάμεσα στην αφηρημένη μορφή (μορφή αξία) και του συγκεκριμένου περιεχομένου (αξία χρήσης) η οποία διαπερνά όλη την ιστορία του καπιταλισμού και σήμερα έχει οξυνθεί στο έπακρο.

Η αξία που περιγράφεται από τον Μαρξ δεν υπάρχει και δεν λειτουργεί σε κενό χώρο αλλά πρέπει πάντοτε να παλεύει με την αντίσταση του συγκεκριμένου. Η αφηρημένη μορφή, δηλαδή η αξία, προσπαθεί να κάνει τον εαυτό της ανεξάρτητο από το συγκεκριμένο περιεχόμενο και τους νόμους του. Όμως το περιεχόμενο την προλαβαίνει ξανά και ξανά διότι δεν μπορεί να υπάρχει μια μορφή χωρίς περιεχόμενο. Ο Μαρξ τονίζει συχνά ότι η εργασία δεν είναι μόνο προτσές αξιοποίησης της αξίας αλλά είναι επίσης προτσές παραγωγής των αξιών χρήσης («Το κεφάλαιο», τόμος πρώτος, σελ. 55-60 και αλλού). Επικρίνει τους αστούς οικονομολόγους ακριβώς για το ότι αυτοί ασχολούνται αποκλειστικά και μόνο με τις ποσοτικές σχέσεις. Σχεδόν στο σύνολο της αστικής σκέψης αντανakλάται η λογική της αξίας αφού προϋποθέτει την ύπαρξη μιας ανεξάρτητης και αυτόνομης μορφής η οποία μπορεί να αναπτύσσεται παραπέρα αιώνια χωρίς να αντιμετωπίσει ποτέ την αντίσταση ενός περιεχομένου ή μιας ουσίας. Οι αστοί οικονομολόγοι, αφού κινούνται πάντοτε πάνω στο ποσοτικό επίπεδο, πιστεύουν ότι η αξία μπορεί να διευρύνεται κατά βούληση χωρίς να πρέπει να φοβάται οποιοδήποτε αντικειμενικό όριο όπως π.χ. το περιορισμένο των φυσικών πόρων ή την περιορισμένη ικανότητα κατανάλωσης της κοινωνίας. Ο Μαρξ τονίζει συχνά ότι η αξία χρήσης στην υπόσταση της σαν κοινωνική δύναμη κατανάλωσης συνιστά ένα εμπόδιο και στην πορεία ένα όριο για την επέκταση της αξίας [“Grundrisse”, σελ. 320 (σ. 305-306 Ελληνική Έκδοση) και αλλού]. Και στο «Κεφάλαιο»:

«Οι όροι της άμεσης εκμετάλλευσης και οι όροι της πραγματοποίησης της δεν είναι ταυτόσημοι. Όχι μόνο δεν συμπίπτουν χρονικά και χωρικά αλλά διαφέρουν και εννοιακά. Οι πρώτοι περιορίζονται μόνο από την παραγωγική δύναμη της κοινωνίας, οι δεύτεροι από την αναλογία των διαφόρων κλάδων παραγωγής μεταξύ τους και από την καταναλωτική δύναμη της κοινωνίας. Αυτή η τελευταία όμως δεν καθορίζεται ούτε από την απόλυτη παραγωγική δύναμη ούτε από την απόλυτη καταναλωτική δύναμη αλλά από την καταναλωτική δύναμη πάνω στη βάση ανταγωνιστικών σχέσεων διανομής που περιορίζουν την κατανάλωση των μεγάλων μαζών της κοινωνίας σε ένα μίνιμουμ που μπορεί να

μεταβάλλεται μόνο μέσα σε λίγο-πολύ στενά όρια. Περιορίζεται ακόμη από το κίνητρο συσσώρευσης, από το κίνητρο αύξησης του κεφαλαίου και παραγωγής υπεραξίας σε διευρυμένη κλίμακα. Αυτό είναι νόμος για την κεφαλαιοκρατική παραγωγή υπαγορευμένος από τις διαρκείς επαναστάσεις στις ίδιες τις μεθόδους παραγωγής, από τη συνδεδεμένη με αυτές υποτίμηση του υπάρχοντος κεφαλαίου, από την γενική πάλη του ανταγωνισμού και από την ανάγκη βελτίωσης της παραγωγής και επέκτασης της κλίμακας της, απλώς σαν μέσο συντήρησης και επί ποινή αφανισμού. Γι αυτό πρέπει διαρκώς να επεκτείνεται η αγορά έτσι που οι εσωτερικές της συνάψεις και οι όροι που τις ρυθμίζουν αποκτούν όλο και περισσότερο τη μορφή φυσικού νόμου ανεξάρτητου από τους παραγωγούς, γίνονται όλο και πιο ανεξέλεγκτοι. Η εσωτερική αντίθεση προσπαθεί να λυθεί με την επέκταση του εξωτερικού πεδίου της παραγωγής. [Με αυτό τον τρόπο λύει προσωρινά το κεφάλαιο την εσωτερική του αυτοαντίθεση]. Όσο περισσότερο όμως αναπτύσσεται η παραγωγική δύναμη τόσο περισσότερο έρχεται σε σύγκρουση με τη στενή βάση πάνω στην οποία στηρίζονται οι σχέσεις κατανάλωσης» («Το κεφάλαιο», τόμος τρίτος, σελ. 309-310).

Έτσι, η μορφή είναι ποσοτικά απεριόριστη ενώ το περιεχόμενο έχει πάντοτε όρια. Η πεποίθηση ότι θα μπορούσε κανείς να χειραγωγεί επ' άπειρον την κοινωνική και φυσική πραγματικότητα αποδείχεται, το αργότερο στην κρίση, ότι είναι μια αυταπάτη, διότι τότε βγαίνει στο προσκήνιο η ύπαρξη αυτής της άβολης και πεισματάρικης κοινωνικής και φυσικής πραγματικότητας, αυτής της ουσίας με τους δικούς της αντικειμενικούς νόμους.

Έχοντας κατά νου όλα τα πιο πάνω, μπορεί κανείς να καταλάβει γιατί η μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας δεν είναι μόνο σε θέση να περιγράψει την κοινωνική και οικολογική κρίση αλλά προσφέρει επίσης τη μοναδική επιστημονική ερμηνεία της, η οποία δεν περιορίζεται απλά και μόνο σε ηθικο-ανθρωπιστικές προτροπές και διακηρύξεις.

Μάης 2008

—

Σημειώσεις

1. Όλα τα αποσπάσματα και οι αναφορές από τους τρεις τόμους του *Κεφαλαίου* και τις *Θεωρίες για την Υπεραξία* είναι από τις σχετικές εκδόσεις της Σύγχρονης Εποχής. Τα αποσπάσματα και οι αναφορές από τα *Grundrisse* είναι από την Γερμανική Έκδοση των Απάντων των Μαρξ-Ένγκελς, τόμος 42. (Dietz Verlag Berlin, 1983). Στα σχετικά αποσπάσματα σημειώνονται στην παρένθεση όπου έγινε κατορθωτό, οι αντίστοιχες σελίδες της Ελληνικής Έκδοσης των *Grundrisse* του Στοχαστή.
2. Όλα τα κείμενα αντλούν ιδέες από το έργο της Γερμανικής Θεωρητικής Σχολής της Κριτικής της Αξίας (*Wertkritik*) όπως έχει δημοσιευτεί στα περιοδικά *Krisis* και *Exit!* και στα βιβλία των Robert Kurz, Norbert Trenkle, Ernst Lohoff και άλλων. Στις περιπτώσεις που γίνεται ελεύθερη μετάφραση άρθρων αυτό δηλώνεται από την αναφορά στον τίτλο «*σύμφωνα με τον Robert Kurz*».

[Χρειάζεται Αγγλική Μετάφραση](#), [Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση](#), [Με τον Μαρξ Πέραν του Μαρξ \(Ιστοσελίδα\)](#), [Ηλεκτρονικά Άρθρα](#), [Δεκαετία 2010-2019](#), [2016](#), [Απροσδιόριστη Τοποθεσία](#)

From:

<https://movementsarchive.org/> - **Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο**
Cyprus Movements Archive
Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

<https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:metonmarx:crisis>

Last update: **2025/09/18 11:09**